

ТАРИХ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ~ ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ ~ HISTORY AND ARCHEOLOGY

GTAMP 11.09.91
ЭОЖ 339.924

DOI 10.47649/vau.2021.v63.i4.01

А. Гүндөгду¹ ¹Анкара университеті
Анкара қ., 06100, Түркия Республикасы
e-mail: abdullahgundogdu@yahoo.comЖАҒАНДАНУ МЕН АЙМАҚТЫҚ ИНТЕГРАЦИЯЛАНУ КЕЗЕҢІНДЕГІ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ

Аңдатпа. XX ғасырдың соңғы онжылдығында қырғи-қабақ соғыстың аяқталуымен байланысты саяси процестер, орасан зор экологиялық қауіптер, экономикалық өзара тәуелділіктің күшеюі «жаһандану» құбылысын тек экономикалық емес, сонымен бірге саяси, тарихи, географиялық және мәдени сипаты. Мақалада жаһандану дәуіріндегі Орталық Азиядағы интеграциялық үдерістер талданады. Орталық Азиядағы қоғамдық өмірдің интеграциялануы, интернационалдануы және бірігуі мемлекеттердің ұлттық және мемлекеттік қауіпсіздікті нығайту қажеттілігінен туындайтын халықаралық қатынастар жүйесіндегі жаңа бағыт болып табылады.

Әлемдік саясат пен жаһандық қатынастардың процестері үнемі өзгеріп отырады. Бұл жүйеде әрбір мемлекет өз орнын алуға тырысады. Адамзаттың жалпы дамуы дамудың жалпы заңдылықтары мен тенденцияларын жасайды, оны барлық мемлекеттер сөзсіз ескереді. Әлемдік саясат – көпқабатты және көпжақты құбылыс. Өйткені оның тиімділігі жаһандық өзгерістер мен жаңа құбылыстардың пайда болуымен байланысты. Әлемдік саясаттың мақсаты – жаһандық мәселелерді ортақ шешу және олардың арасындағы бейбітшілік пен келісімді сақтау үшін мемлекеттерді ұйымдастыру. Жаһандық мәселелерді шешуге бағытталған үстем державалар мен трансұлттық корпорациялардың іс-әрекеттерін әртараптандыру. Дүниежүзілік саясаттың түпкілікті, тікелей міндеті – адамның өмір сүруіне жағдай жасау арқылы адамзаттың аман қалуын қамтамасыз ету. Қазіргі уақытта жетекші әлемдік державалардың саяси элитасы әлемдік саясат мәселелерін шешпейінше, кез келген мемлекеттің болашағы жоқ екенін түсінеді. Тең және тиімді қарым-қатынас орнату үшін сыртқы саясатын жаһандық қатынастарға ауыстырды.

Халықаралық қатынастардың заманауи жаңа жүйесінде Орталық Азия (ОА) өзінің геосаяси және геоэкономикалық ерекшеліктеріне байланысты әлемдік алпауыт державалардың назарын аударатын стратегиялық маңызды аймақ болып табылады. Бұл, ең алдымен, географиялық, экономикалық, ұлттық, тарихи-мәдени факторларға байланысты аймақтың геосаяси және геоэкономикалық ерекшеліктеріне байланысты.

Орталық Азия географиялық жағынан Батыс Еуропа мен Шығыс Азияның, солтүстігінде Ресейдің, оңтүстігінде ислам әлемінің қиылысында орналасқан. Сондықтан аймақтың стратегиялық маңызы бар.

Негізгі сөздер: Жаһандану, интеграция, Орталық Азия, экономика, жаңа технологиялар, ынтымақтастық.

Кіріспе. «Жаһандану» ұғымын алғаш рет Гарвард бизнес мектебінің профессоры Теодор Левитт Harvard Business Review журналында жарияланған «Нарықтың жаһандануы» атты мақаласында енгізді. Осы тұжырымдамамен кәсіпорындардың жаңа символында «жаһандық фирмалар» деп аталатындар әрекеттердің әлемдік нарықтарын біріктіруге ұмтылды. Оның айтуынша, жаһандану мен технология халықаралық қатынастарды анықтайтын негізгі факторға айналуға [1].

«Жаһандану» термині 1980 жылдары пайда болды. Орта ғасырлардан бастап ақпарат пен коммуникациядағы жаңа технологиялардың қарқынды дамуына байланысты қаржы айырбас нарықтарының қозғалысы мен интеграциясын көрсету үшін капиталды жарылыс бейнесі қолданылды. 80-ші жылдар Жаһандану түсінігі тек экономикалық және қаржылық салаларға байланысты қолданылды.

XX ғасырдың соңғы онжылдығында қырғи-қабақ соғыстың аяқталуымен байланысты саяси тенденциялар, орасан зор экологиялық қауіптер, экономикалық өзара тәуелділіктің

күшеюі «жаһандану» феноменін тек экономикалық ғана емес, сонымен бірге саяси, тарихи-географиялық және мәдени, кейіпкер, әкелді.

Француз ғылым мектебінде «жаһандану» ұғымының екі мағынасы бар: mondialization «La mondialization» бейбітшілік және «La globalization» жаһандану дегенді білдіреді. Бұл тұрғыда «жаһандану» түсінігі кең жаһандық үдеріске – монетизация, экономикалық және қаржылық аспектілерге жатады.

Паскаль Лоро басқарған «Мондиализация» француз сөздігі бұл ұғымға былайша анықтама береді: «...мондиализация жаһандық дамудың кедергісіз кезеңін білдіреді. Барлығы бар, бәрі өзара байланысты, нәтижесінде өзара тәуелділік пен ынтымақтастық артады. Бұл 70-ші жылдар, әсіресе 80-ші жылдардан бастап. Еліміздің жағдайы. Көріп отырғаныңыздай, мондиализация – интернационалдандырудың кедергілері мен артықшылықтарын жою (бұл елдер мен салалар мен жаһанданудың бір бөлігін ғана қамтиды), сонымен қатар ақпараттық технологиялардың көмегімен уақыт ұғымын жою болып табылады...» [2].

Заманауи жаһандану жағдайында кеңістік пен уақыттың жаңа өлшемдерін игеру қажеттілігі айқын бола бастады. Жаңа ақпараттық технологиялардың маңыздылығының артуы, әлемнің жаңа аймақтары мен аймақтарының қосылуы, әлемнің «конденсациялану» тенденциясы.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің теориялық негізін отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми тұжырымдары құрайды. Зерттеу барысында тарихи оқиғаларды және бірқатар мемлекетаралық құжаттарды жинақтау, талдау және талдау әдістері қолданылды. Зерттеу де кеңінен қолданылатын тарихи-салыстырмалы және жүйелі әдістерге негізделген. Бұл әдістер Орталық Азиядағы жаһандану және аймақтық интеграция дәуірінде қолданылады. Ол рөл мен орынды жүйелі түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Халықаралық қатынастар теориясында ғалымдар зерттеуді ғылыми негізде жүйелеудің, қорытынды жасаудың және сол арқылы баяндау, талдау, болжау түріндегі негізгі мақсаттарға жетудің түрлі жолдарын зерттеді. Батыс зерттеушілері сыртқы саяси шешімдерді қабылдауға және жүзеге асыруға үлес қосты. Олар билік жұмысының элиталық, плюралистік, ұйымдық-құрылымдық, ұтымды, бюрократиялық-саяси үлгілерін жасап, сыртқы саясат пен халықаралық қатынастарды зерттеу мен талдаудың көптеген әдістерін әзірледі.

Мақалада саяси құбылыстарды бағалау әдісі ретінде ойын теориясы қолданылады. 40 жыл бұрын математик Джон фон Нейман мен экономист Оскар Моргенштерн өздерінің «Ойын теориясы» және «Экономика тәртібі» кітабында классикалық ойын теориясын дамыта отырып, экономикалық мәселелерді шешудің тиімді жолдарын табу үшін бірге жұмыс істеді. Ол рационалдылық принциптерінде жұмыс істейтін субъектілердің түрлерін талдау және болжау үшін үлгілерді құрастыратын ықтималдықтар теориясына негізделген. Бірте-бірте ойын теориясы ғылымның басқа салаларының құралына айналды. Халықаралық қатынастар саласында ол құрылымы мен процесі тұрғысынан талқыланады және мемлекетаралық келіссөздер сияқты саяси құбылыстарды зерттеудің салыстырмалы әдісі болып табылады.

Нәтижелер және оларды талқылау. 1. Жаһандану – модернизацияның бір бөлігі.

Қазіргі ғылымның көптеген зерттеушілері жаһандануды модернизацияның бір бөлігі ретінде қарастырады. Бұл үдерістің жандануы Батыстың ықпалымен және оның мәдениетінің дүние жүзіне таралуымен байланысты. Жаңа өнеркәсіптік ақпараттық технологиялар әлемнің әртүрлі бөліктері арасындағы байланыстар біркелкі емес бөлшектенудің жаңа негізіне айналатынын көрсетеді. Қазіргі жаһандану заманында бай мен кедейдің арасындағы алшақтық ұлғайып барады. Бүгінде жаһандану көптеген елдер үшін эталон болып табылатындықтан, көп жағдайда құндылық бағдарларының өзіндік жүйесіне айналды. Бұл жүйе көп жағдайда батыс елдерінің аксиологиялық жүйелеріне негізделген. Мысалы, саяси жүйеде – демократия, азаматтық қоғам, көлденең байланыстар, нарықтық экономика, жеке институттар, бәсеке, жұмыспен қамту және табыс, мәдени жүйенің мәні, индивидуализм, прагматизм. Сондықтан бүгін біз халықаралық қатынастардың басқа жүйесін құру туралы ғана емес, жалпы жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыру туралы айтып отырмыз.

У.Бектің пікірінше, жаһанданудың бірқатар өлшемдерін ажырата білу керек. Сонымен қатар, олардың кез келгені коммуникациялық технологияларды, экологияны, экономиканы, мінез-құлықты, ұйымды, мәдениетті және азаматтық қоғамды қамтуы керек. Автор «жаһандану» экономиканың білімнің, экологияның, технологияның, мәдениетаралық қақтығыстардың және әртүрлі өлшемдегі азаматтық қоғамның күнделікті қызметі үшін маңыздылығының азайып бара жатқанын білдіреді [3]. Демек, ақша, технология, тауарлар, ақпарат және улы заттар еркін және шектеусіз қозғала алады.

Танымал Гарвард ғалымы Стэндли Хоффан [4] әлемде «жаһандану» қақтығыстары жүріп жатыр деп есептейді. Оның ойынша, жаһандану – бұл объект, оның әрқайсысының өз проблемалары бар. Біріншісі – экономикалық жаһандану, ол технология, ақпарат, сауда, инвестиция және халықаралық саудадағы революция. Оның негізгі ойыншылары – компаниялар, инвесторлар, банктер, жеке сектор, үкіметтер және халықаралық ұйымдар. Компаниялардың мамандануы мен интеграциясы жалпы байлықты арттырады. Алайда таза капитализмнің логикасы әлеуметтік әділеттілікке септігін тигізбейді.

Сондықтан экономикалық жаһандану мемлекеттер арасындағы және олардың ішіндегі теңсіздіктің әлеуетті себебі болып табылады, жаһандық бәсекелестікке және мемлекеттер мен осы процеске басқа қатысушылардың осы мәселені шешуіне алаңдаушылық тудырады. Екіншіден, жаһанданудың белгісі – саяси жаһандану, үшіншіден, мәдени жаһандану.

Сонымен, «жаһандану» дегеніміз не? Қорыта айтқанда, бұл мәселені әлемдік қауымдастықты құрайтын ұлттық мемлекеттер мен аймақтардың өзара тәуелділігінің артуы, баршаға ортақ экономикалық, саяси және мәдени мінез-құлық нормалары мен ережелерінің бірте-бірте бір жүйеге енуі деп анықтауға болады.

XX ғасыр адамзат тарихындағы ең аласапыран кезең болды. Осындай күйзелістердің бірі КСРО-ның ыдырауы, социалистік жүйенің жойылуы болды.

Әлемдік қауымдастық жаңа тәуелсіз мемлекеттердің қатарына қосылды. Бұрынғы уақытта одақтастар өздерінің тәуелсіздігінің бір бөлігі ретінде экономикалық және әлеуметтік қиындықтарды дамытып, еңсерді. Бүгінгі таңда тәуелсіздік алған жаңа мемлекеттердің саяси үстемдігінің халықаралық саяси сахнасының қалыптасуы аяқталды деп айта аламыз және бұл ғана емес, сонымен қатар қаржылық, валюталық және әлеуметтік-экономикалық жүйелердің құрылуы. Жаңадан құрылған мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастар үзілу алдында тұр. Жылдар бойы қалыптасқан экономикалық байланыстар да әлсірей бастады, бұл әрбір жаңа мемлекеттің экономикасына кері әсерін тигізді.

2. Орталық Азиядағы интеграциялық үрдістер: ерекшелігі мен бағыттары Орталық Азиядағы қоғамдық өмірдің интеграциялануы, интернационалдануы және бірігуі мемлекеттердің ұлттық және мемлекеттік қауіпсіздікті нығайту қажеттілігінен туындайтын халықаралық қатынастар жүйесіндегі жаңа бағыт болып табылады. Бұл мәселе Орталық Азиядағы интеграциялық үдерістердегі тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге немесе әрбір мемлекеттің дамуына жағдай жасауға да қатысты.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына Жолдауында: «Ұлттық мүдделерді қорғау. «Сонымен қатар, біздің қысқа және ұзақ мерзімді перспективада күштер арақатынасы бойынша ең жақсы саясатымыз Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы Орталық Азия одағының нығаюына қарсы емес, ең алдымен басқа мемлекеттердің ісіне араласпау – интеграциялық саясат. және Өзбекстан» деп ескертеді [5].

Орталық Азия интеграциялық үдерісінің ерекшелігі – жаңадан тәуелсіздік алған мемлекеттің тарихи, мәдени, әлеуметтік-саяси және экономикалық негіздерінің ұқсастығы. Бұл аймақтағы этно-аймақтық құрылымның күрделілігі сол немесе басқа халықаралық немесе аймақтық қақтығыстардың қайнар көзі болуы мүмкін, ал интеграциялық үдерістердің тереңдігі басқа қажетті құралдармен бірге бұл мәселелерді шешуде шешуші рөл атқара алады.

Мысалы, Орталық Азияның су ресурстары аймақ елдері арасында біркелкі бөлінген. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы жылдардың өзінде бұл мәселе өте өткір болды. Өңірдегі

ең үлкен гидрологиялық жағдайлардың бірі – Арал теңізі. Әрине, бұл мәселелерді интеграциялық құрылым аясында бірлесіп шешу ең дұрыс шешім деп білемін.

Орталық Азиядағы интеграциялық үдерістердің ерекшеліктерінің бірі аймақтағы барлық елдердің теңіз көлігі коммуникацияларына қолжетімділігінің жоқтығы болып табылады. Бұл аймақтарда белгілі бір күштердің болуы ұлттық қауіпсіздікке кері әсерін тигізуі мүмкін теңгерімсіздіктерге әкелуі мүмкін, ал интеграциялық процестер кез келген жағдайда тепе-теңдікті, яғни қатысушы топтардың геостратегиялық мүдделерінің тепе-теңдігін талап етеді. Орталық Азия елдері үшін интеграциялық ынтымақтастық экономикалық қажеттілік қана емес, сонымен қатар дамуға, тұрақтылыққа және болашаққа ынталандыру болып табылады.

Қазақстан президенті Қ.Тоқаевтың айтуынша, Орталық Азиядағы ең ірі экономика Қазақстан қазір пандемиядан зардап шегуде. Дегенмен, қиындықтарға қарамастан, біз әлі де табандымыз. Біз орта мерзімді экономикалық саясатымызды анықтадық және 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары мен үкімет бастамаларын реттейтін жаңа мемлекеттік жоспарлау жүйесін қабылдадық. Ұлттық жобалар мақұлданады.

Біздің стратегиялық мақсатымыз – Орталық Азиядағы көшбасшылық рөлімізді нығайту және жаһандық экономикадағы позициямызды нығайту.

Әлем бүгінде жүйенің өзара ықпалдасу процесінде дамып келеді. Әлемнің көптеген бөліктерінде сауда, экономика, валюта, кедендік және саяси бірігулер орын алуда. Бұл объективті және заңды процесс. Бүгінгі таңда интеграция әлемдік дамудың өсіп келе жатқан үрдістерінің бірі болып табылады. ХХІ ғасыр – интеграция ғасыры. Интеграциялық процестің өзара тәуелділік сезімі адамға жаһандық және аймақтық мәселелерді шешуге көмектеседі.

Бұрынғы одақтас республикалар тәуелсіздік алғаннан кейін ішкі және сыртқы саясатын саяси, экономикалық, әкімшілік, қаржылық реформалармен жүргізе бастады. Бұрынғы Кеңес Одағы мемлекеттері қиын таңдау алдында тұрды:

- Қол жеткізген үстемдікке риза, жалғыз қалды;
- Күшті мемлекеттің ықпалында болып, олардың шикізат көзі болу;
- Біртұтас Еуропаның мысалы
- Посткеңестік кеңістікте жаңа Еуразиялық даму орталығын құру.

Осылайша, бұрынғы КСРО аумағында жаңа интеграциялық бірлестіктер пайда бола бастады: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы, Кедендік одақ, Орталық Азия Кеңесі және т.б.

Экономика, әрине, интеграцияның ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Тарихи қалыптасқан экономикалық байланыстар мен геосаяси жағдайдың ерекшеліктері кешенді экспорттық-көліктік және әлеуметтік тиімді пайдалануды талап етеді. Екіжақты қарым-қатынаста шешілмейтін мәселелер де бар.

Оларға мыналар жатады: су электр ресурстарын және транзиттік-көліктік әлеуетті үйлестірілген және ұтымды пайдалану, ауқымды экологиялық, т. Арал өңіріндегі апаттың зардаптарын бірлесіп жою; тиімді аймақтық қауіпсіздік жүйесін құру; терроризмге, экстремизмге және есірткі бизнесіне қарсы күресте бірлескен іс-қимылдарды үйлестіру.

Орталық Азия мемлекеттерінің аймақтық интеграциясы идеясы 1994 жылы 30 сәуірде Бірыңғай экономикалық кеңістік туралы келісімге (БЭК) қол қойылғаннан кейін шындыққа айналды. Қатысушылар Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан (Тәжікстан 1998 жылғы 26 наурыздан бастап шарттың толық қатысушысы болып табылады).

Келісімнің 1-бабында: «Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Өзбекстан Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Республика арасындағы экономикалық интеграцияны тереңдету жөніндегі бірлескен бағдарламаны іске асыру үшін Бірыңғай экономикалық кеңес құрылуда. Өзбекстанның 1994-2000 жылдардағы қызметтері, жұмыс күшінің еркін қозғалысы, бірлескен несие және есеп айырысу, бюджет, салық, баға, кедендік және ақша-несие саясаты [6].

Шартты әзірлеу жағдайында 1994 жылғы шілдеде Президенттер Мемлекетаралық кеңесті және оның негізгі институттарын (Премьер-Министр кеңесі, Сыртқы істер

министрлері кеңесі, Қорғаныс министрлерінің кеңесі және олардың тұрақты жұмыс органы – Атқарушы орган) құрды). Комитет. Атқарушы комитетке Мемлекетаралық кеңес пен оның органдарының шешімдерінің орындалуын бақылау, үйлестіру-кеңес беру, болжау және ақпараттық қызметтері жүктелді. Мемлекетаралық кеңесте әр штат бір дауысқа ие. Шешім - консенсуспен - консенсуспен қабылданады. Премьер-Министр, Сыртқы істер министрлері кеңесі, Қауіпсіздік министрлері кеңесі кемінде жарты жылда бір рет жиналады.

Сонымен қатар, капиталы мүше мемлекеттердің үлестік жарналары есебінен қалыптасатын Орталық Азия ынтымақтастық және даму банкін құру туралы келісімдерге қол қойылды. Сонымен бірге Орталық Азиядағы экономикалық реформалар деңгейіндегі елеулі айырмашылықтар, Орталық Азия одағының салыстырмалы түрде оқшаулануы осы ұйым аясындағы жұмыстың жаңа формаларын талап етті. Сондықтан Мемлекетаралық кеңестің отырысында (1998 ж. 17-18 шілде) аймақтық одақтың жаңа атауы – Орталық Азия экономикалық қауымдастығы (ОАЭА) бекітілді. Мемлекетаралық кеңес 1996 жылы тамызда Ресейді бақылаушы ретінде қабылдады, ал Грузия, Түркия және Украина 1999 жылы шілдеде осындай мәртебеге ие болды.

Әлемнің жетекші елдерінің Орталық Азия мен Кавказға қызығушылығын бірнеше себептермен түсіндіруге болады:

- Біріншіден, олар авиакомпаниялар өтетін Азияның геостратегиялық маңызды аймағында орналасқан;
- Екіншіден, бұл аймақта – пайдалы қазбалар – асыл металдар, темір рудалары, энергетикалық ресурстар, соның ішінде Каспий теңізі үлкен дағдарыс;
- Үшіншіден, аймақ табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану арқылы өсетін дайын өнімдердің өте үлкен, дамымаған нарығы;
- Төртіншіден, жаңа тәуелсіз мемлекеттің өңдеуші саладағы тиімді ұстанымын сақтай отырып, әсіресе экспорт, көлік, көршілес елдер мен аймақтардағы экономикалық жағдайға ықпал етуге болады;
- Бесіншіден, ғасырлар бойы дәстүрлі орыс ықпалының және оның Ресей экономикасымен байланысының әлсіреуі. Сондықтан аймақтың өзін-өзі дамыту қажеттілігі оның басқа саяси және экономикалық күштердің ықпалына тез сезімталдығында жатыр.

Орталық Азия мемлекеттерінің тәуелсіздігі мемлекетаралық ынтымақтастық пен аймақтық интеграцияның жаңа стратегиялық тәсілдерін анықтауды талап етті.

Орталық Азия елдерінің тиісті шарттар мен келісімдерді орындауын талдау олардың кең ауқымды саяси, коммерциялық, экономикалық және әскери мәселелер бойынша ынтымақтастықты дамытуға дайын екендігін көрсетеді. Бұған казак позициясында тынбай еңбек ету керектігі дәлел. Бұл Орталық Азия халықтарының мүддесі.

2000 жылы маусымда Душанбеде Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан президенттері Қоғамдастықты дамыту және Орталық Азиядағы су-энергетикалық ресурстарды бірлесіп пайдалану мәселелері бойынша пікір алмасты. Тараптар халықаралық су электр консорциумы аймақтағы барлық елдердің мүддесі үшін трансшекаралық өзендердің су ресурстарын ұтымды пайдалануды қамтамасыз етеді деп келіседі.

ОАЕҚ аясында интеграцияны тереңдету мақсатында төрағалар 2005 жылға дейінгі кезеңге арналған қоғамдастықтың даму стратегиясын бекітті. Бұл құжат экономикалық ынтымақтастықтың келесі басым бағыттары бойынша қатысушы мемлекеттердің күш-жігерін жұмылдыруды қамтамасыз етеді.

- Сауда-экономикалық қатынастарды жандандыру;
- Су-энергетикалық ресурстарды ортақ және ұтымды пайдалану;
- Көлік және коммуникация жүйелерін дамыту саласында келісілген саясатты жүргізу;
- қалыптасқан экономикалық қатынастарды жақсарту және импортты алмастыратын өндірістерді дамыту;

- ОАО елдерінің халықтары арасындағы адами және мәдени байланыстарды кеңейту үшін барынша қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету.

ОАЭО-ға мүше мемлекеттердің 2002 жылға дейінгі кезеңге Бірыңғай экономикалық кеңістігін құру жөніндегі басым іс-әрекеттер бағдарламасы бекітілді. Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан каскадты еркін сауда аймағын және кейіннен тауарлардың, қызметтердің және капиталдың ортақ нарығын, сондай-ақ кеден, төлемдер және валюталық одақ құру арқылы экономикалық интеграция мен ынтымақтастықты тереңдетуге келісті.

Бүгінгі таңда мемлекетаралық автомобиль және теміржол тасымалы, үшінші елдерге жүктердің транзитін қамтамасыз ету және Транс-Азия-Еуропа (ТАЕ) тас жолын жобалауда оң нәтижелер алуда. Сонымен қатар, мемлекетаралық жер, көлік, дәрі-дәрмек және денсаулықты жалға беру келісім-шарттары бар және орындалады.

Аймақтық интеграция тарихына үңілсек, Еуропа құрлығының өз тарихында талай қиын соғыстар мен текетірестерден өткен аласапыран жолдан өткенін, көптеген елдерде оған үнемі қауіп төніп тұрғанын көреміз. Дегенмен, біз бұл қиындықтардың барлығын интеграциялық процестердің арқасында ғана жеңуге болатынын көріп отырмыз. Мысалы, Еуропаның екі ірі мемлекеті Германия мен Францияны алсақ, екі елдің тарихында қанды соғыстар болған. Олар: 1870, 1914-1918, 1939-1945 жылдардағы соғыс. Бұл соғыстар Еуропаны ғана емес, бүкіл әлемді алаңдатты. Сол кездегі Франция мен Германия басшылары Шарль де Голль мен К.Аденауэр қақтығыстар мен соғыстардан бас тартып, экономикалық ынтымақтастық жолына түсу қажеттігін сезініп, Еуропа бейбіт даму жолын белгіледі. Еуропалық болат және көмір ұйымы 1951 жылы құрылды, 1957 жылы Рим келісімі орталық нарықты орнатқаннан кейін еуропалық интеграция процесі жеделдеді және 1993 жылы Маастрихт келісіміне сәйкес Еуропалық Одақ құрылды.

АСЕАН-ға мүше мемлекеттердің аймақтық интеграциялық тәжірибесін қарастырайық. Оңтүстік-Шығыс Азияның бұл аймағы 60-80 жылдары соғыс аймағы болған (Вьетнам соғысы, Камбоджа қақтығысы және т.б.). Сонымен қатар аймақта ауқымды соғыстардың болуына қырғи-қабақ соғыс және тікелей мемлекет сияқты сыртқы факторлар әсер етті. араласу. Дегенмен, АСЕАН-ның сәтті қалыптасуымен 90-шы жылдары. Оңтүстік-Шығыс Азиядағы геосаяси парадигмадан геоэкономикалық парадигмаға өту 1992 жылы 2 қаңтарда Сингапур декларациясына қол қоюмен ерекшеленді. АСЕАН мүше мемлекеттерінің IV. конференция.

Экономикалық интеграцияның маңыздылығын айта отырып, мұндай бағыт АҚШ сияқты ірі, қуатты елдер үшін қажет екенін атап өткен жөн. Америка Құрама Штаттарымен, Мексикамен, Канадамен экономикалық ынтымақтастық орнатқан бұл елдердің экономикалық бағыттылығы интеграциялық саясаттың маңыздылығын арттырғаны осыны дәлелдейді. Осының бәрін қорытындылайтын болсақ, бүгінгі әлем – жаһандық, аймақтық блоктардың жиынтығы. Орталық Азия мемлекеттері де өзекті мәселелерді бірлесіп шешуге, интеграциялануға ұмтылуда.

Орталық Азия мемлекеттерінің тәуелсіздік алуы мемлекетаралық ынтымақтастық пен интеграция процестерін заман талабына сай жеделдету, сондай-ақ нарықтық экономиканы құруда жаңа стратегиялық қадамдар жасау мақсатын қояды. Орталық Азия мемлекеттерінің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық проблемаларының ұқсастығы шешімдерді іздеуде ынтымақтастықты тереңдетуді талап етеді. Шекаралардың ортақтығы, көлік-коммуникациялық байланыстардың болуы, табиғи ресурстардың молдығы өнеркәсіптік кооперацияға, бірлескен кәсіпорындар құруға және агроөнеркәсіптік кешендерді құруға алғышарттар жасайды.

Кейбір сарапшылар Орталық Азия мемлекеттерінің ТМД-ға бірігуін Мәскеумен саяси ойын деп санайды. Әрине, бұл бастамалардың саяси астары бар екені анық, бірақ бұл аймақ елдерін интеграцияға итермелейтін объективті шындық екенін ұмытпаған жөн.

Бұл ретте Қазақстанның жаһандану жағдайында жаһандық және аймақтық интеграцияға ұмтылу мәселесі қоғаммен тығыз байланысты. Себебі интеграция елдің дамуына қосымша қолдау көрсететін де, экономикасы әлсіз елдер қатарынан алып тастайтын даулы процесс.

Менің ойымша, қазақстандықтардың жаңа ұрпағы заманауи қажеттіліктерге жауап іздеп, интеграциялық үдерістер аясында қоғамды жақсарту жолдарын ұсынуға тырысады.

Қорытынды.

Жаһандану және аймақтық интеграция дәуірінде Орталық Азия аймағының рөлі жылдан жылға артып келе жатқанын байқау қиын емес. Бүгінгі таңда Орталық Азия мемлекеттері арасындағы ынтымақтастықтың келешегі көптеген факторларға байланысты.

Орталық Азияның дамуының негізін қалаған жобаларды жүзеге асырудың кешенді шаралары барлық күш-жігерді біріктіру және нормативтік-құқықтық базаның тиімділігін арттыру қажеттілігін тудырады. Жалпы, Орталық Азия бүгінде АҚШ, Ресей, АТА және Қытаймен ортақ саяси және экономикалық мүдделері бар ірі аймақтық одақ болып табылады.

Соңғы 30 жылда Қазақстанның бастамасымен интеграциялық үдерістердің дамуы Орталық Азия мемлекеттерінің халықаралық қатынастарындағы негізгі субъектілермен саяси және экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік берді. Орталық Азия мемлекеттері өздерінің дербес сыртқы саясатын құруда. Сондықтан жаһандану жағдайында Орталық Азиядағы сауда-экономикалық ынтымақтастықты дамытудың болашағы зор деп сеніммен айта аламыз. Шынында да, аймақтық интеграция Орталық Азия мемлекеттерінің өзара ынтымақтастықты дамытудағы көптеген басымдықтарымен ғана емес, сонымен бірге ынтымақтастықтың ортақ тарихи әлеуеті мен бүгінгі күннің қатаң талаптарымен де тікелей байланысты.

Мәселен, екі жақты қарым-қатынастарды дамытуда геоэкономикалық байланыстар маңызды рөл атқарса, сауда-экономикалық байланыстарды тереңдету бұл байланыстардың негізгі мазмұнына айналды. Ал бұл достық қарым-қатынастың сенімді кепілі. 20 ғасырдың басында Орталық Азия мемлекеттері тәуелсіздік алғаннан кейін нарықтық экономикаға көшуді ұйғарды. Нарықтық экономиканы ашық экономика деп атауға болады. Ол тек ішкі нарыққа ғана емес, сыртқы нарыққа да бағытталуы керек. Орталық Азия мемлекеттерінің заманауи сыртқы саясаты мен экономикалық стратегияларында Ресей, ЕО, АҚШ, Түркия және Иран алдыңғы қатарға шыққаны белгілі. Бірақ бұл векторлардың соңғы жылдары өзгергенін байқау қиын емес. Сондықтан Орталық Азия мемлекеттерінің жаһанданудағы рөлін талдау кезінде негізгі басымдықтар: саяси, экономикалық, гуманитарлық басымдық және халықаралық субъектілердің Орталық Азия аймағына енудегі күш-жігерінің бірін-бірі толықтыруы (экономикалардың толықтырылуы). Негізгі ойыншылар өздерінің ұзақ мерзімді болашақ бағдарламаларында сыртқы саясатын барынша арттыру және тұрақтандыру мақсатын ұстанады.

Сонымен бірге Орталық Азия мемлекеттері интеграцияға ұмтылып, бейбітшілікті, халықаралық тұрақтылық пен бейбітшілікті жақтаушылар ретінде қабылданатыны анық.

Көп ғасырлық тарихы бар Орталық Азия мемлекеттерінің негізгі мақсаты ұлттық мүдделерін қорғау болып табылатын дипломатиясы жалпы алғанда күрделі және көп деңгейлі құбылыс.

Сонымен, Орталық Азия мемлекеттерінің аймақтағы геосаясатқа қатысты сыртқы саясатын мынадай бағыттар бойынша топтастыруға болады.

1. Халықаралық қатынастардың негізгі субъектілері мен Орталық Азия мемлекеттері өз таңдауларын ұлттық мүдделеріне сай қарастырады және құрметтейді.

2. Бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау аймақ елдерінің мүдделеріне жауап беріп қана қоймай, халықаралық жағдайдың бейбіт дамуына ықпал етеді.

3. Аймақтың тұрақтылығы мен қауіпсіздігі Орталық Азия мемлекеттерінің өзара қолдау мен ынтымақтастық негізіндегі бірлескен күш-жігерімен ғана қамтамасыз етілуі мүмкін.

4. Орталық Азия мемлекеттері аймақтағы қауіпсіздікті, тұрақтылықты және дамуды бірлесіп қамтамасыз ету мақсатында екіжақты негізде және халықаралық ұйымдар (ШЫҰ) аясындағы ынтымақтастықты одан әрі нығайтуға дайын.

Қазіргі жаһандану жағдайында Орталық Азия мемлекеттері арасындағы қарым-қатынас жаңа деңгейге көтерілді. Олардың арасындағы қарым-қатынасты келесідей сипаттауға болады: қарым-қатынас өзара сеніммен сипатталады; ортақ қауіпсіздік мүдделері; Бұл ретте терроризммен, экстремизммен және сепаратизммен күресу міндеті қойылды; әлемдегі оқиғалардың одан әрі дамуы, әсіресе, Сирия дағдарысы мен халықаралық терроризм сияқты жалпы халықаралық қауіп-қатерлерге қарсы әрекет ету қажеттілігіне байланысты; Көп өлшемді сауда-экономикалық ынтымақтастықтың тұрақты дамуы.

Орталық Азия аймағындағы интеграцияны нығайту Ресей мен АҚШ сияқты елдердің де назарында. Аймақтағы елдерімен кеңестік тарихи тағдырын қорғайтын Ресей мен экономикалық және әскери қатысуымен трансатлантикалық ынтымақтастықты одан әрі дамытуға тырысып жатқан АҚШ Батыстың даму үлгісіне үлкен сенім мен күдікпен қарайды.

Осылайша, жалпы алғанда Орталық Азия мемлекеттерінің интеграциялық мүмкіндіктері мен күтулері арасындағы байланыс тарихи маңызды және сапалы деңгейге көтерілді.

Орталық Азия мемлекеттері үшін жаһандану тереңдеген қазіргі жағдайда жаһандық қаржы дағдарысы жағдайында экономикалық дамудың жеделдеуі ұлттық және аймақтық қауіпсіздікті нығайтумен тығыз байланысты. Сондықтан ортақ күш пен ортақ мүддеден бастау алған қарым-қатынастар үлкен үміт күтеді деп сеніммен айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Теодор Левитт. Глобализация рынков [Электронный ресурс] – URL: <http://marketing-course.ru/levitt-globalizaciya-marketin/>
- 2 Dictionnaire de la mondialisation. Sous la direction de Pascal Lorot. Paris, 2001.p. 309.
- 3 Ulrich Beck. What is Globalization? Cambridge, UK, 2000, pp.19-20
- 4 Stanley Hoffman. The Clash of Civilizations.// Foreign Affairs. Juli/August 2002, pp.104-115.
- 5 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан - 2030: Қазақстан халқына ел Президентінің Жолдауы. - Алматы: Юрист, 2003. 230 б.
- 6 Стратегия экономических реформ Республики Казахстан. Научное издание / Под ред. Б. К. Султанова - Алматы: КИСИ при Президенте Республики Казахстан, 2005. - С. 220.

ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. В последнее десятилетие XX века политические тенденции, связанные с окончанием холодной войны, огромными экологическими рисками, усилили экономическую зависимость и привели к ее максимальному расширению, придав феномену «глобализации» не только экономический, но и политический, исторический, географический и культурный характер. В статье анализируются интеграционные процессы в Центральной Азии на этапе глобализации. Интернационализация и интеграция интеграционных процессов, общественной жизни в Центральной Азии - это новая тенденция в системе международных отношений, рожденная в результате необходимости укрепления национальной и государственной безопасности государств.

Проблема, в которой процессы мировой политики и глобальных отношений постоянно меняются. Каждое государство стремится занять свое место в этой системе. Общее развитие человечества создает общие закономерности и тенденции развития, которые невольно просчитывают все государства. Мировая политика - это многогранное и многогранное явление. Потому что его деятельность зависит от глобальных изменений и рождения новых явлений. Цель мировой политики - организовать государства для коллективного решения общих планетарных проблем, сохранить мир и гармонию между ними. Перевод действий приоритетных держав и транснациональных компаний, направленных на решение глобальных проблем, в общее русло. Конечная, неотложная задача мировой политики состоит в том, чтобы обеспечить существование человечества путем создания условий для его существования. На современном этапе политические элиты доминирующих мировых держав понимают, что ни у одного государства нет будущего без решения задач мировой политики. После обретения независимости государства Центральноазиатского региона сосредоточили свою внешнюю политику на глобальных отношениях с целью установления эффективных равноправных отношений.

Сегодня, в новой системе международных отношений, Центральная Азия (ЦА), благодаря своим геополитическим и геоэкономическим особенностям, стала стратегически важным регионом, который привлек внимание гигантских государств мира. В первую очередь это связано с особенностями региона с точки зрения географических, экономических, национальных, исторических и культурных факторов, как геополитических, так и геоэкономических.

Центральноазиатский регион географически расположен на стыке Европы на Западе и Азии на Востоке, России на Севере и исламского мира на Юге. Поэтому регион имеет большое стратегическое значение.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, Центральная Азия, Экономика, новые технологии, сотрудничество.

CENTRAL ASIA IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION AND REGIONAL INTEGRATION

Abstract. In the last decade of the XX century, political trends associated with the end of the Cold War, huge environmental risks, increased economic dependence, and led to its maximum expansion, giving the phenomenon of “globalization” not only an economic, but also a political, historical, geographical and cultural character. The article analyzes the integration processes in Central Asia at the stage of globalization. The internationalization and integration of the integration process, social life in Central Asia is a new trend in the system of international relations, born as a result of the need to strengthen the national and state security of states.

It is a problem in which the processes of world politics and global relations are constantly changing. Each state strives to take its place in this system. The general development of humanity creates common patterns and trends of development, which all states involuntarily calculate. World politics is a multi-faceted and multi-faceted phenomenon. Because its activity depends on global changes and the birth of new phenomena. The goal of world politics is to organize States for a collective solution of common planetary problems, to preserve peace and harmony between them. Turning the actions of priority powers and multinational companies aimed at solving global problems into a common channel. The ultimate, urgent task of world politics is to ensure the existence of humanity by creating conditions for its existence. At the present stage, the political elites of the world's dominant powers understand that no state has a future without solving the tasks of world politics.

After gaining independence, the states of the Central Asian region have focused their foreign policy on global relations in order to establish effective equal relations.

Today, in the new system of international relations, Central Asia (CA), due to its geopolitical and geo-economic features, has become a strategically important region that has attracted the attention of the world's giant States. This is primarily due to the peculiarities of the region in terms of geographical, economic, National, Historical, and cultural factors, both geopolitical and geo-economic.

The Central Asian region is geographically located at the junction of Europe in the West and Asia in the East, Russia in the North and the Islamic world in the South. Therefore, the region is of great strategic importance.

Key words: globalization, integration, Central Asia, Economy, new technologies, cooperation.

References

- 1 Teodor Levitt. Globalizatsiya rynkov [Elektronnyi resurs] – URL: <http://marketing-course.ru/levitt-globalizatsiya-marketing/>
- 2 Dictionnaire de la mondialisation. Sous la direction de Pascal Lorot. Paris, 2001. p. 309.
- 3 Ulrich Beck. What is Globalization? Cambridge, UK, 2000, pp.19-20
- 4 Stanley Hoffman. The Clash of Civilizations.// Foreign Affairs. Juli/August 2002, pp.104-115.
- 5 Nazarbaev N.Ä. Qazaqstan - 2030: Qazaqstan halqyna el Prezidentiniñ Joldaýy. - Almaty: İuris, 2003. 230 b.
- 6 Strategia ekonomicheskikh reform Respubliki Kazakhstan. Nauchnoe izdanie / Pod red. B. K. Sultanova - Almaty: KİSİ pri Prezidente Respubliki Kazakhstan, 2005. - S. 220.

Information about the author:

Abdullah Gundogdu - Professor of Ankara University, Ankara, Turkey, e-mail.ru: abdullahgundogdu@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-9171-6965>